

FORS TILIDA TIL DUNYOQARASHI VA DIPLOMATIK NUTQNING LINGVOMADANIY HAMDA PRAGMATIK XUSUSIYATLARI

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ И ПРАГМАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЯЗЫКА, МИРОВОЗЗРЕНИЯ И ДИПЛОМАТИЧЕСКОЙ РЕЧИ НА ПЕРСИДСКОМ ЯЗЫКЕ

LINGUISTIC AND PRAGMATIC FEATURES OF THE LANGUAGE, WORLDVIEW AND DIPLOMATIC SPEECH IN PERSIAN

<https://doi.org/10.24412/2181-1784-2026-23-43-48>

Husainova Gulnoza Shuxratovna

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti

“Sharq tillari” kafedrası o’qituvchisi

ghusainova@uwed.uz

Annotatsiya

Mazkur ilmiy maqolada fors tilida shakllangan til dunyoqarashi va diplomatik nutqning lingvistik, pragmatik hamda lingvomadaniy jihatlarini keng tahlil qilinadi. Til va tafakkur o’rtasidagi munosabat, fors xalqining milliy-madaniy qadriyatlari, sharqona nutq etiketi va diplomatik muloqot strategiyalari ilmiy manbalar asosida yoritiladi. Shuningdek, fors diplomatik nutqida muloyimlik kategoriyasi, evfemizm, metafora, hurmat shakllari va bilvosita kommunikatsiyaning o’rni tadqiq etiladi. Maqolada fors tilining xalqaro diplomatiyadagi kommunikativ imkoniyatlari ham ko’rib chiqiladi.

Kalit soʻzlar: fors tili, til dunyoqarashi, diplomatik nutq, lingvomadaniyat, pragmatika, kommunikatsiya, nutq etiketi, Sharq diplomatiyasi, metafora, muloyimlik strategiyasi.

Аннотация

В данной научной статье всесторонне анализируются лингвистические, прагматические и лингвокультурологические аспекты языковой картины мира, сформированной в персидском языке, а также дипломатического дискурса. На основе научных источников освещаются взаимоотношение языка и мышления, национально-культурные ценности персидского народа, восточный речевой этикет и стратегии дипломатической коммуникации. Кроме того, исследуются категории вежливости, эвфемизмы, метафоры, формы выражения уважения и роль косвенной коммуникации в персидском дипломатическом дискурсе. В статье также рассматриваются коммуникативные возможности персидского языка в международной дипломатии.

Ключевые слова: персидский язык, языковая картина мира, дипломатический дискурс, лингвокультура, прагматика, коммуникация, речевой этикет, восточная дипломатия, метафора, стратегия вежливости.

Abstract

This scientific article provides a comprehensive analysis of the linguistic, pragmatic, and linguocultural aspects of the worldview shaped in the Persian language and diplomatic discourse. Based on scholarly sources, the study highlights the relationship between language and thought, the national and cultural values of the Persian people, Eastern speech etiquette, and strategies of diplomatic communication. In addition, the article examines the role of politeness strategies, euphemisms, metaphors, forms of respect, and indirect communication in Persian diplomatic discourse. The communicative potential of the Persian language in international diplomacy is also discussed.

Keywords: Persian language, linguistic worldview, diplomatic discourse, linguoculture, pragmatics, communication, speech etiquette, Eastern diplomacy, metaphor, politeness strategy.

KIRISH

Til insoniyat tafakkurining eng muhim vositalaridan biri bo‘lib, u nafaqat aloqa vositasi, balki xalqning tarixiy xotirasi, madaniyati va dunyoni idrok etish usulini aks ettiruvchi murakkab tizim hisoblanadi. Har bir millat o‘z tilida borliqni o‘ziga xos tarzda tasvirlaydi va talqin qiladi. Shu bois tilni o‘rganish orqali muayyan xalqning mentaliteti, qadriyatlari hamda ijtimoiy-madaniy qarashlarini anglash mumkin. Fors tili dunyoning eng qadimiy va boy madaniy tillaridan biri bo‘lib, ko‘p asrlik adabiy, falsafiy va diplomatik an‘analarga ega. Bu til nafaqat Eron hududida, balki Markaziy Osiyo, Hindiston va Yaqin Sharq sivilizatsiyalarining shakllanishida ham muhim rol o‘ynagan. Ayniqsa, o‘rta asrlarda fors tili xalqaro diplomatiya, saroy yozishmalari va siyosiy muloqotning asosiy tillaridan biri bo‘lgan. Hozirgi globallashuv davrida davlatlararo siyosiy va iqtisodiy munosabatlarning rivojlanishi diplomatik muloqotning ahamiyatini yanada oshirmoqda. Diplomatik nutq xalqaro hamkorlikni yo‘lga qo‘yish, siyosiy muvozanatni saqlash va nizolarni yumshatishda muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Fors diplomatik nutqi Sharqona muloyimlik, badiiylik, ramziylik va ehtiyotkorlik bilan ajralib turadi. Shu sababli fors tilidagi diplomatik nutqni lingvomadaniy va pragmatik jihatdan o‘rganish ilmiy hamda amaliy ahamiyatga ega. Til dunyoqarashi tushunchasi tilshunoslik, falsafa va kognitiv lingvistika fanlarining muhim tadqiqot obyektlaridan biridir. Til dunyoqarashi deganda insonning olam haqidagi bilimlari va tasavvurlarining tilda aks etishi tushuniladi. Til insonning borliqni idrok etish usulini shakllantiradi va tartibga soladi. Vilgelm fon Humboldt tilni “xalq ruhi”ning ifodasi sifatida talqin qilgan. Uning fikricha, har bir til o‘ziga xos tafakkur tizimini yaratadi. Keyinchalik Sepir–Uorf gipotezasi ham tilning inson dunyoqarashiga ta’sirini ilmiy jihatdan asoslab berdi. Mazkur nazariyaga ko‘ra, inson dunyoni o‘z ona tili orqali qabul qiladi va talqin etadi. Fors tilida shakllangan

til dunyoqarashi sharqona tafakkur, estetik did, diniy-falsafiy qarashlar hamda axloqiy qadriyatlar bilan chambarchas bog‘liqdir. Fors xalqining muloyimlikka, hurmatga, sabr-toqatga va ma’naviy barkamollikka bo‘lgan munosabati til birliklarida yaqqol namoyon bo‘ladi. Fors tili hind-yevropa tillari oilasining eroniy tillar guruhiga mansub bo‘lib, qadimgi fors, o‘rta fors va yangi fors davrlarini bosib o‘tgan. Bu til qadimdan ilm-fan, adabiyot va diplomatiya tili sifatida rivojlangan. Somoniylar, Temuriylar va Boburiylar davrida fors tili davlat boshqaruvi hamda diplomatik yozishmalarning asosiy tili bo‘lgan. Alisher Navoiy, Abdurahmon Jomiy, Sa’diy Sheroziy, Hofiz Sheroziy va Umar Xayyom kabi mutafakkirlarning asarlari fors tilining badiiy va falsafiy imkoniyatlarini yuksaltirgan. Fors tilining diplomatik uslubiga adabiyotning kuchli ta’siri natijasida nutqda:

- badiiylik;
- metaforiklik;
- ramziylik;
- estetik ta’sirchanlik;
- muloyimlik kabi xususiyatlar shakllangan.

Fors tilida ko‘plab konseptual birliklar xalqning ma’naviy qadriyatlarini ifodalaydi. Jumladan:

“Adab” konsepti

“Adab” tushunchasi fors madaniyatida odob, hurmat va ma’naviy yetuklikni anglatadi. Diplomatik nutqda bu konsept muloyim murojaatlar va ehtiyotkor iboralarda namoyon bo‘ladi.

“Mehr” konsepti

Fors tilida “mehr” nafaqat muhabbat, balki insoniy ilqlik va samimiyatni ham ifodalaydi. Diplomatik muloqotda ham ijobiy psixologik muhit yaratishda muhim vosita hisoblanadi.

“Sulh” konsepti

Tinchlik va murosag‘oyasi fors tilida markaziy o‘rinlardan birini egallaydi. Shu sababli diplomatik nutqda konflikt emas, hamkorlik va kelishuv ustuvorlik qiladi. Diplomatik nutq — davlatlararo siyosiy, iqtisodiy va madaniy munosabatlarda qo‘llaniladigan rasmiy kommunikativ uslubdir. Diplomatik nutqning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- xalqaro munosabatlarni tartibga solish;
- muzokaralarni samarali olib borish;
- siyosiy muvozanatni saqlash;
- davlat manfaatlarini himoya qilish;
- ziddiyatlarni yumshatish.

Diplomatik nutqda har bir so‘z ehtiyotkorlik bilan tanlanadi. Chunki noto‘g‘ri qo‘llangan birlik xalqaro munosabatlarga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Fors tilida muloyimlik kommunikatsiyaning asosiy tamoyillaridan biri hisoblanadi. Diplomatik nutqda keskinlikdan qochish uchun bilvosita va yumshoq ifodalar qo‘llanadi.

Masalan:

- “ممکن است” — mumkin;
- “بهتر است” — yaxshiroq bo‘lardi;
- “قابل بررسی است” — ko‘rib chiqish mumkin.

Bu iboralar buyruq yoki qat’iy talabni yumshatishga xizmat qiladi. Fors tilida murojaat shakllari juda rivojlangan bo‘lib, ular suhbatdoshning maqomini e’tirof etadi.

Misollar:

- “جناب آقای دکتر” — janob doktor;
- “حضرت عالی” — oliy hazrat;
- “عالیجناب” — oliyjanob.

Bunday birliklar diplomatik etiketning muhim tarkibiy qismidir. Diplomatik nutqda salbiy ma’nolarni yumshatish uchun evfemizmlar keng qo‘llanadi.

Masalan:

- “اختلاف نظر” — fikrlar farqi;
- “چالش” — muammo o‘rnida “chaqiriq”;
- “تحولات سیاسی” — siyosiy inqiroz o‘rnida “o‘zgarishlar”.

Bu usul siyosiy keskinlikni kamaytirishga yordam beradi. Fors tilida metaforik tafakkur kuchli rivojlangan. Diplomatik chiqishlarda ham badiiy tasvirlar keng uchraydi.

Misollar:

- “پل دوستی” — do‘stlik ko‘prigi;
- “افق روشن همکاری” — hamkorlikning yorqin ufqi;
- “راه صلح” — tinchlik yo‘li.

Bunday metaforalar nutqning estetik va emotsional ta’sirini kuchaytiradi. Pragmatika nutqning kommunikativ maqsadini o‘rganadi. Fors diplomatik muloqotida pragmatik strategiyalar muhim o‘rin tutadi. Fors diplomatiyasida to‘g‘ridan-to‘g‘ri rad etish yoki tanqid qilish ma’qullanmaydi. Shu sababli quyidagi usullar qo‘llanadi:

- noaniq modal birliklar;
- ehtimol shakllari;
- maslahat ko‘rinishidagi fikrlar;
- yumshoq inkor.

Masalan:

“Bu masala qo‘shimcha muhokamani talab qiladi” iborasi amalda rad javobini bildirishi mumkin. Fors diplomatik uslubida:

- sabr-toqat;
- mulohazakorlik;
- hissiy nazorat;
- uzoq muddatli murosa ustuvor hisoblanadi.

Bu Sharq diplomatiyasining tarixiy an’analari bilan bog‘liqdir. Nutq etiketi jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi til birliklari tizimidir. Fors tilida nutq etiketi juda boy va murakkabdir.

Salomlashish shakllari

- “سلام عليكم”
- “درود بر شما”
- “خوشوقتم”

Minnatdorchilik ifodalari

- “متشكرم”
- “سپاسگزارم”
- “لطف داريد”

Xayrlashuv shakllari

- “خدا نگهدار”
- “به امید دیدار”

Mazkur birliklar diplomatik muloqotda ham faol qo‘llanadi. Bugungi kunda Eronning xalqaro siyosatdagi faolligi fors diplomatik nutqining amaliy ahamiyatini oshirmoqda. Fors tilidagi diplomatik uslub:

- Yaqin Sharq diplomatiyasida;
- madaniyatlararo kommunikatsiyada;
- xalqaro muzokaralarda;
- siyosiy diskursda muhim o‘rin tutadi.

Fors diplomatik uslubining asosiy ustunligi — ziddiyatni yumshoq shaklda ifodalash va muloqotni saqlab qolish qobiliyatidir. Til dunyoqarashi diplomatik nutqning shakllanishiga bevosita ta‘sir qiladi. Fors xalqining:

- hurmatga asoslangan muloqot madaniyati;
- estetik tafakkuri;
- diniy-falsafiy qarashlari;
- sabr va murosqa qadriyatlari diplomatik nutqda ham aks etadi.

Shu bois fors diplomatik nutqini tushunish uchun nafaqat tilni, balki xalqning madaniyati va mentalitetini ham chuqur bilish zarur. Fors tilida shakllangan til dunyoqarashi xalqning ko‘p asrlik tarixiy va madaniy tajribasini o‘zida aks ettiradi. Mazkur dunyoqarash diplomatik nutqning lingvistik va pragmatik xususiyatlariga kuchli ta‘sir ko‘rsatadi. Fors diplomatik nutqi muloyimlik, hurmat, metaforiklik, bilvosita kommunikatsiya va estetik ta‘sirchanlik bilan ajralib turadi. Diplomatik muloqotda qo‘llaniladigan til birliklari nafaqat axborot uzatish, balki siyosiy muvozanatni saqlash, ijobiy psixologik muhit yaratish va hamkorlikni mustahkamlash vazifasini ham bajaradi. Fors tilidagi diplomatik nutqni lingvomadaniy va pragmatik jihatdan o‘rganish bugungi xalqaro munosabatlar tizimida muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Ushbu tadqiqotlar madaniyatlararo kommunikatsiya, siyosiy lingvistika va xalqaro diplomatiya sohalarining rivojlanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Safarov Sh. *Pragmalingvistika*. — Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2008.
2. Mahmudov N. *Til va madaniyat*. — Toshkent, 2015.

3. Nurmonov A. *Lingvokulturologiya asoslari*. — Toshkent, 2012.
4. Humboldt W. *Language and Worldview*. — Berlin, 1999.
5. Sapir E. *Language*. — New York, 1921.
6. Whorf B. *Language, Thought and Reality*. — Cambridge, 1956.
7. Fairclough N. *Language and Power*. — London, 1989.
8. Halliday M.A.K. *Language as Social Semiotic*. — London, 1978.
9. Brown P., Levinson S. *Politeness: Some Universals in Language Usage*. — Cambridge, 1987.
10. Karam C. *Persian Language and Diplomacy in the Middle East*. — Tehran, 2017.
11. Eshonqulov J. *Sharq diplomatiyasi va nutq madaniyati*. — Samarqand, 2020.
12. Sa'diy Sheroziy. *Guliston*. — Tehran nashri.
13. Hofiz Sheroziy. *Devon*. — Tehran, 2011.
14. Jomiy A. *Bahoriston*. — Dushanbe, 2005.
15. Asadov F. I. O. G. L., Husainova G. S. GLOBALASHUV SHAROITIDA TIL VA MADANIYATNING O'ZARO MUNOSABATI //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2025. – T. 5. – №. 27. – C. 306-312.
16. Husainova G. FORS TILINI IKKINCHI TIL SIFATIDA O 'QITISHDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2023. – T. 3. – №. 12. – C. 538-543.
17. Husainova G. S. O 'ZBEK TILI LEKSIKASIDA FORSCHA SO 'ZLARDAN O 'ZLASHGAN ILMIY ATAMALAR //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2025. – T. 5. – №. 25. – C. 113-117.
18. Husainova G. S. ERON OMMAVIY AXBOROT VOSITALARI TILINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2024. – T. 4. – №. 25. – C. 222-226.